

GESCHIEDENIS VAN HET HOOGE VEEN

0

ALGEMENE INLEIDING EN
UITWERKING VAN DE
VRAAGSTELLINGEN MET
BETREKKING TOT HET ONDERZOEK
NAAR HET ONTSTAAN VAN DE
PLAATS HOOGEVEEN EN DE
BUITENGEBIEDEN

ALBERT METSELAAR
Informatiecentrum Geschiedenis
Hollandscheveld e.o.

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2010.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK

Hoogeveen is gesticht in 1625 door Roelof van Echten. Dat deed hij door 5000 morgen veenland te kopen. Hij stichtte de Compagnie van de 5000 Morgen, hij groef de Hoogeveense Vaart en bracht zo'n beetje alles op gang in Hoogeveen en omstreken wat van belang was, in goede harmonie met allen die deel uitmaakten van de Compagnie. Dat was het beeld waarmee ik ben opgegroeid. Dat was het beeld dat rond 1975, toen het zogenaamde 350-jarige bestaan werd gevierd, volop werd verspreid door de Hoogeveense Courant, onder leiding van hoofdredacteur Lammert Huizing. Dat was ook het beeld dat ik zelf heb verspreid. Tot nieuw onderzoek mij tot andere inzichten bracht. Dit onderzoek ligt nu voor u. Het is een voorlopige afronding van meer dan 30 jaar bezig zijn met de geschiedenis van Hoogeveen en omstreken, waarvan de laatste 10 jaar vooral met Hoogeveen zelf.

Zes personen hebben een rol gespeeld in het op gang brengen van dit onderzoek; dr. Jacob Wattel, Lambert Wimmenhove, Lammert Huizing, Jan Ennink, dr. Bert Steenberg en burgemeester Urlings. In 1980 was het archief van het Huis te Echten en de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen volledig openbaar geworden en toegankelijk gemaakt met bijbehorende inventaris. In 1982 verhuisde ik naar Assen. Het frequente opvragen van stukken uit het archief van de Van Echten en de Compagnie trok de aandacht van dhr. Ennink, medewerker van het archief. Er werd mij een exemplaar van het inventaris geschonken, wat leidde tot nog meer onderzoek in de oude teksten. Waar ik problemen had met het oude schrift ondersteunde Ennink. Dat was ook de periode dat de verwarring begon toe te slaan.

Diverse stukken tekst uit het toen door mij bewonderde boek *“Hoogeveen, Van Echten Morgenland”* hadden het over de Compagnie van de 5000 Morgen, terwijl de bron een notulenboek bleek te zijn dat volgens de nieuwe inventarisatie van de Hollandse Compagnie was. Als het ging om de turfmarkt in Zwartsluis, het op gang brengen van de boekweitteelt in Hoogeveen en omstreken en bijzondere voorrechten voor de eerste burgers van Hoogeveen – om maar enkele voorbeelden te noemen – dan koppelden Huizing en Wattel dit door de keus van de compagnie aan Roelof van Echten. In feite stond hij er helemaal buiten. Lammert Huizing schetste in het genoemde boek een samenwerking die harmonieus leek: *“In de beginjaren van de Hollandsche Compagnie waren de belangen van de Hollanders nog vrijwel identiek aan die van de Algemene Compagnie. Rentmeester Jan Lijkles van de Algemene Compagnie zal, wanneer het zo uitkwam, ook wel voor de dochtercompagnie hebben gewerkt. Deze had immers alleen de beschikking over bijna de helft van het totale grondgebied van de vijfduizend morgen. In 1646 benoemden de Hollanders een eigen rentmeester (blz. 64).”* Roelof van Echten en de Hollanders werkten goed samen? In de archieven van de Etstoel, de Hollandse Compagnie en de Compagnie van de 5000 Morgen vond ik in die periode de eerste bewijzen van een totaal ontworpen verhouding. Dit was een wisseling van perspectief wat ik toentertijd niet kon verklaren. Ik zag alle consequenties daar ook nog niet van. Ik probeerde oude en nieuwe visies te combineren. Ik wilde noch Huizing noch Wattel afvallen en toch ook de nieuwe feiten een kans geven. Het maakte me wel duidelijk dat er flink wat onderzoek over zou moeten worden gedaan.

In 1987 werd het boekje *“De eerste bewoners van het Hollandsche Veld”* gepubliceerdⁱⁱ. Het eerste exemplaar gaf ik aan dr. Jacob Wattel, in zijn functie als bestuurslid van de Historische Kring Hoogeveen en een van de auteurs van het boek *“Hoogeveen, Van Echten Morgenland”*. Dit boek fungeerde als standaardwerk van de Hoogeveense geschiedenis, ten tijde van het vermeende 350-jarig bestaan. In mijn toelichting vooraf gaf ik aan dat ik onder

de indruk was van de manier waarop hij omging met zijn bronnen. Geen loze beweringen, verhalen van horen zeggen of snelle conclusies maar nauwkeurig onderzoek van feite en situaties. Daarmee was hij een voorbeeld voor een nieuwe generatie historici. In zijn voetspoor probeerde ik aanvullingen te geven op het genoemde boek. Dat kon hij bijzonder waarderen.

We spraken over wat er nog meer voor hiaten in het toenmalige onderzoek zaten. Ik attendeerde hem ook op de door elkaar gehaalde notulenboeken van de Compagnie van de 5000 Morgen en de Hollandsche Compagnie, waar hij ook niets van snapte. Tijdens een van die gesprekken met Wattel werd mij een kopie van een kaart ter beschikking gesteld. Toentertijd was niet duidelijk wie die kaart gemaakt had. Op de kaart werd duidelijk gemaakt dat er een grote driehoek grond en veen was geweest, die helemaal buiten de veenhandel van 1625 was gebleven. Die hoek was pas in 1631 onderdeel van Hoogeveen geworden. Die hoek veenland betrof het gebied rond de zuidelijke helft van de Hoofdstraat. Het gebied rond het Kruis, waarop het dorp Hoogeveen was ontstaan! Dat de kaart klopte, daar was Wattel zeker van. Hij had een en ander al eens na laten rekenen door een derde, die precies had aangegeven waar de grenzen van de in 1625 verhandelde grond lagen. Wattel gaf mij de kopie van de kaart mee met een boodschap erbij. Dit was een nieuw inzicht, dat de grond onder het oude dorp apart was aangekocht. Wat betekende dat voor de geschiedenis van het oudste Hoogeveen? Misschien zou ik mij daar ook eens mee bezig kunnen houden.

Dit was één van de zaken die in 1975 al bekend waren geweest. Zelfs in het jubileumboek *“Hoogeveen, Van Echtens Morgenland”* werd aangegeven dat de hoek grond waarop het dorp was ontstaan buiten de veenhandel van 1625 lag. Wattel geeft aan dat er in de jaren 1627-1630 weinig is gebeurd (blz. 33), dus ook geen plaats werd gesticht. Van bewoners en dus van een plaats is hem niets bekend. Ook de Hoogeveense Vaart tot aan het huidige Hoogeveen was nog niet gegraven, want de grond daarvoor hoorde nog niet aan Roelof van Echten of wie dan ook van de latere compagnie. Wattel beschrijft de grens van het in 1625 verhandelde gebied als volgt (blz.28): *“De westgrens werd gevormd door een zuid-oost lopende lijn, tussen twee bakens (vermoedelijk grenspalen of stenen), waarvan de ene stond bij het Kinholtsbos en de andere een eind zuidelijker in het veen, achter het pand Hoofdstraat 7. Vandaar liep een lijn naar het meer bij Alberts Holtien (een stuk bos).”* Daarmee lag niet alleen het Kruis en omgeving buiten het in 1625 verhandelde veen. Ook het Haagje viel er buiten. In de huidige situatie is het zo dat het gebouw van het Museum de 5000 Morgen en alle andere panden en gronden ten zuiden daarvan buiten het gebied van de in 1625 verhandelde grond vielen. Wattel zei dus niet letterlijk dat er geen sprake was van een stichten van Hoogeveen in 1625, maar zei ook niet dat de plaats toen wel gesticht was en maakte door deze beschrijvingen duidelijk dat er helemaal geen sprake KON zijn van stichten van Hoogeveen in 1625. Gewoon omdat de grond waarop de plaats gesticht zou worden niets te maken had met de veenhandel van 1625.

Wie met deze kennis de tekst van dr. Jacob Wattel in *“Hoogeveen, Van Echtens Morgenland”* leest zal zien dat hij zich heel diplomatiek heeft opgesteld over het ontstaan van Hoogeveen. Wel spreekt Wattel ronduit van ‘de stichter van Hoogeveen’, als hij Roelof van Echten noemt (blz. 15). Hij geeft echter nergens aan wanneer deze de plaats gesticht zou hebben. En zeker is ook dat dit niet in 1625 is gebeurd. Hij omschrijft het als volgt als hij het heeft over de akte van 1625: *“Op 20 december 1625 werd op het Huis Echten een contract getekend, dat aanleiding is geworden tot het ontstaan van Hoogeveen. Met deze datum laten we dan ook de geschiedenis van Hoogeveen beginnen”* (blz. 27). Kortom, in 1975, bij het vierden van het feit dat Hoogeveen 350-jaar daarvoor zou zijn gesticht, schrijft Wattel dat er in 1625 geen sprake

was van stichten van Hooegeveen! De ondertekening was enkel de *aanleiding* daartoe, niet het stichten zelf. Van het stichten zelf was hem niets bekend en daarover had hij nog tal van vraagtekens, getuige de opdracht die hij me meegaf en getuige het feit dat hen bekend was dat de geschiedenis als deel van de lenen van de Heerlijkheid Ruinen veel en veel ouder was dan 1625. Allemaal zaken die nader onderzoek vergden. Maar daar was tijd voor nodig en tijd was er niet meer toen in 1975 het boek af moest.

Later bleek me dat in 1975 de kennis zelfs nog verder ging dan het feit dat Hooegeveen niet in 1625 gesticht kon zijn. Zowel dr. Jacob Wattel als Lammert Huizing wisten in 1975 al dat de geschiedenis van het gebied waarop de plaats Hooegeveen later wel gesticht zou worden veel ouder was dan 1625, omdat de ondergrond ooit een van de lenen was geweest van de Heerlijkheid Ruinen. Huizing hieroverⁱⁱⁱ: *“Het was oens allebeident bekend, dat het Hooegeveinse gebied ooit onderdiel was van de Heerlijkheid Rune. Ik kwam dat tegen bij het schrijven in het zölfde jaor van ‘Zeven eeuwen Zuidwolde’ (1975). Maor de tied ontbrak gewoon um oens daor wieder in te verdiepen en dit nog te verwarken.”* Volop archiefmateriaal ter beschikking, volop vraagtekens bij de bestaande beeldvorming, en te weinig tijd.

Waar het ook aan ontbrak: levenstijd en de durf om de knuppel in het hoenderhok te gooien. Dat maakte Wattel me klink en klaar duidelijk toen hij me een schetskaartje gaf van de in 1631 gekochte grond, hiervoor beschreven. De grond waar het dorp op zou ontstaan, die dus niet bij de veenuitruil van 1625 hoorde. Hij gaf me de schets en een opdracht erbij. De gegevens waren zeer ingrijpend voor het bekende verhaal van het ontstaan van Hooegeveen, er zo veel reuring kunnen komen, hij was oud, zag het niet zitten om het allemaal aan te pakken, zijn gezondheid liet hem al in de steek, en hij zag er ook tegenop, gezien de verwachte weerstanden. Wat er bekend werd geacht, dat klopte gewoon niet. Het hele beeld van en rondom Roelof van Echten zou gaan kantelen. Ik heb steeds bewondering gehad voor het werk van dr. Jacob Wattel en voelde me vereerd zo in zijn voetsporen te kunnen treden, maar had op dat moment nog geen idee hoe dat aan te pakken. En al had ik het wel, dan had ik nog helemaal geen idee hoe verschrikkelijk verward alle gegevens waren. Alle bronteksten zouden opnieuw gelezen en geanalyseerd moeten worden. Maar goed ook, dat ik er geen idee van had, en maar goed ook dat ik niet wist wat het op zou roepen, want dan was ik er nooit aan begonnen.

Zo kreeg ik eind jaren '80 van dr. Jacob Wattel een 'opdracht' waar ik op dat moment nog niet mee uit de voeten kon. Er was ook voor mij nog meer vooronderzoek nodig en ik moest nog meer groeien in de geschiedenis van het hoofddorp van de gemeente. In diezelfde periode werden enkele historische avonden belegd met in de hoofdrollen Lambert Wimmenhove, Bertus ten Caat en Albert Metselaar. Foto's, ansichtkaarten en de resultaten van nieuw onderzoek leverden een interessante mix op. De avonden waren op eigen particulier initiatief van ons drietal en als onderdeel van de bijeenkomsten van de Historische Kring Hooegeveen. De toenmalige bestuursleden van de Historische Kring spraken hun bewondering uit over wat er naar voren werd gebracht. Ook over de vondsten van Wimmenhove. Lambert Wimmenhove (aannemer, gemeenteraadslid, amateur-historicus, kerkeraadslid) deed veel onderzoek naar de grondgeschiedenis van Hooegeveen en de buitengebieden. Hij bracht consequent naar voren dat de geschiedenis van Hooegeveen niet begon in 1625 maar in 1551, met het verkopen van de Meppense Venen. Die lagen ten oosten van de in 1625 verhandelde venen en werden later opgenomen in de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen. Dat verhaal kende vrijwel niemand, vertelde Wimmenhove. Hij was daar op gestoten tijdens het onderzoek van de archieven van de familie Carsten, in het Drents Archief. Hij vond prachtige informatie over

problemen rond de zuidgrens van Hoogeveen én steeds weer die Meppense Venen in dat archief.

Lambert Wimmenhove had zijn informatie over de Meppense Venen al gebruikt tijdens een toespraak als gemeenteraadslid bij het verschijnen van *“Hoogeveen, Van Echtens Morgenland”* in 1975. Na afloop van deze bijeenkomst, op 20 december 1975, werd van meerdere zijden er op aangedrongen om de die avond gesproken woorden op papier ter beschikking te stellen voor belangstellenden. Zo verscheen enige tijd later *“Hoogeveen, het meest begeerde gebied”*, als een eenvoudige getypte uitgave, in een kleine oplage, uitgegeven door de gemeente Hoogeveen. De rede maakte duidelijk dat Lambert Wimmenhove op dat moment over informatie beschikte, die duidelijk maakte dat de geschiedenis van het gebied veel ouder was dan 1625. Geschiedenis begint waar de oudste geschreven bronnen over een streek vertellen. Lambert Wimmenhove bracht de geschiedenis terug tot 1551. We lezen (blz. 3): *“Het Hoogeveense grondgebied was een der meest begeerde gebieden in onze provincie. Dat was het zelfs al in 1551 toen de Drentse Drost en kasteelheer van Coevorden Reynout van Burmania van de markegenoten van Meppen een stuk woest moer- en veenland kocht dat aan de noordkant begrensd was door de Wolfskuilen, aan de zuidkant door de oorsprongen van de Lotterbeek oftewel de Reest. Aan de westkant de Marke van Zuidwolde en aan de oostkant de marken van Lutten, Ane en Holthone. Dat betekent dat het oostelijke gebied van onze gemeente door deze koopovereenkomst in 1551 in handen was van de hoogste Drentse magistraat.”* Lambert Wimmenhove herhaalde zijn verhaal in april 1981 nog eens weer met een artikel in *“d’Ollansevelder”* het plaatselijke maandblad.

De visie van Lambert Wimmenhove werd volledig ondersteund door dr. Jacob Wattel. Die had er al over gepubliceerd in de Nieuwe Drentse Volksalmanak van 1956. We lezen: *“...in 1631 kocht Jhr. Roelof van juffer Ada van Burmania de helft van haar venen in de marke van Meppen, die zich in die tijd nog uitstreckte tot in het gebied van Hoogeveen. (Dus anders dan op de officiële markenkaart staat aangegeven). Bij de verkoop der venen in 1631 werd o.a. ook gezegd dat ze lagen in de marke van Zuidwolde (die feitelijk niet bestond, maar een aantal marken van verschillende kluften omvatte) en van Meppen. Bij de overdracht was dan ook aanwezig de schout van Zweelo, tot wiens ambtsgebied Meppen behoorde”* (NDVA blz. 50).

Volop verwarring dus over de oudste geschiedenis van Hoogeveen, ondanks dat ene verhaal dat keer op keer over Roelof van Echten werd verteld, de aankoop van 5000 morgen in 1625. Verwarring werd nog aangewakkerd toen in 1983 als opvolger van *“Hoogeveen, van Echtens Morgenland”* het boek *“Hoogeveen, Oorsprong en Ontwikkeling 1625-1813^{iv}”* verschenen was. Dr. Bert Steenbergen liet in zijn hoofdstuk over de Van Echtens zoveel open vragen staan, dat er maar één zinnige conclusie mogelijk leek: er moest nog volop onderzoek gedaan worden naar het ontstaan van Hoogeveen, want we leken meer niet dan wel te weten. Gedeelten van *“Hoogeveen, Van Echtens Morgenland”* leken daar bij aan te sluiten. Er waren veel nog nooit uitgewerkte conflicten geweest. *“Het beschrijven van al deze strubbelingen zou tientallen bladzijden vergen”* zei Lammert Huizing in 1975 in zijn bijdrage aan het jubileumboek (blz. 72). De onderlinge verhoudingen tussen de hoofdrolspelers op het oude Hoogeveen waren niet duidelijk, de conflicten waren nooit onderzocht, juridische verhoudingen waren nog niet bekeken, veel bronnen waren in 1975 niet onderzocht, bleken ook na het vrijkomen van het archief van het Huis te Echten en de Compagnie van de 5000 Morgen niet gebruikt te zijn of lieten zoveel vragen over dat er gewoon wat mee moest gebeuren. Al was het alleen al omdat me was opgevallen dat heel wat zaken die Huizing en Wattel in 1975 op naam zetten van de Compagnie van de 5000 Morgen niet in hun notulenboek te vinden waren, maar wel in dat van de Hollandse Compagnie.

Waarom werd het 350-jarig bestaan van Hoogeveen dan gevierd in 1975, als het onderzoek naar het ontstaan van Hoogeveen nog niet rond was? Lammert Huizing hierover^v: *“Wetholder Jos van Aalderen was de man die het schrijven van een geschiedenisboek geweldig stimuleerde. Hij köppelde dit an het 350-jaorig bestaon, daarbij uitgaonde van het darde ieuwfeest in 1925, dat hij as scholier nog mit emaaft had. (.....) Het idee van een gedenkboek is van Wattel en mij ekomen. Jos van Aalderen was er mitiene veur en hef ezörgd dat via de gemienteraod er geld beschikbaar kwaamp. Het leste jaor, 1974-1975 was het een race tegen de klokke um op tied klaor te kome. Wattel en ik waren doe solistisch an het wark zunder de neudige feedback.”* Politieke druk om het 350-jarig bestaan te vieren, gebaseerd op goeie herinneringen aan 1925 en NIET gebaseerd op uitvoerig onderzoek, gekoppeld aan tijdsdruk, solistisch werken, gebrek aan feedback en twee auteurs die het feest en de kans om een boek uit te geven belangrijker vonden dan de vraag of datgene wat men dacht te vieren inhoudelijk wel klopte. Het leverde uiteindelijk een boek op dat velen wist te boeien, maar waarbij juist dat ontstaan van Hoogeveen, waar het in de festiviteiten eigenlijk om ging, een ondergeschoven kindje werd met veel open einden en weinig feitelijkheden.

Burgemeester Urlings van Hoogeveen en Rien Cardol van afdeling voorlichting bereidden een serie lezingen voor. Ze noemden deze de Roelof van Echten-lezingen. Het zouden lezingen worden waarin vanuit de geschiedenis van Hoogeveen een thema neergezet zou moeten worden, wat na de pauze uitgewerkt zou worden in het heden. Lammert Huizing werd uitgenodigd om daarover van gedachten te wisselen en die nodigde mij in overleg met de anderen erbij uit. Gevieren werd een plan van aanpak gemaakt dat zich uitstreckte over ettelijke jaren. De eerste bijeenkomst zou gewijd zijn aan Roelof van Echten en het ontstaan van Hoogeveen. De jaarlijkse lezingen zouden als Van Echten-lezingen gepresenteerd worden. Probleem: zowel Huizing als ik constateerden daar dat er zo weinig zeker was van die beginperiode, met name over wat Roelof van Echten nu wel of niet had gedaan. De indruk bestond dat er ook nogal wat archiefmateriaal was dat niet of nauwelijks onderzocht was.

In het gesprek werd aangegeven dat Bert Steenbergen bijvoorbeeld veel vragen had opgeroepen die nog beantwoord moesten worden. De vele ongebruikte juridische stukken moesten onderzocht worden. Afsproken werd dan ook dat ik mij zou verdiepen in het ontstaan van Hoogeveen, met Huizing als meezer op de achtergrond. Nieuw onderzoek dus. Voor de serie lezingen van start kon gaan had de MKZ-crisis en het bezoek van de Koningin aan Hoogeveen het schema van de gemeente flink in de war gegooid. Nadien werd door de gemeente Hoogeveen besloten tot een nieuwe opzet voor de lezingen. Huizing en ik kregen in december 2021 onverwacht een bedankbriefje, en dat zou het dan moeten zijn. Maar dat kon niet meer. Tussentijds waren er al enkele jaren nieuw onderzoek verricht. De resultaten daarvan waren zo opvallend dat je de al gevonden feiten en nieuwe beeldvorming niet meer kon verdoezelen. Er waren teveel feitelijke onjuistheden geconstateerd in oudere publicaties en teveel nieuwe vragen opgeworpen op basis van gelezen archiefstukken.

Er was een geest uit de fles die er niet weer in kon. Daarvoor richtte ik me volop op Hollandscheveld en niet op de ontwikkeling van het dorp Hoogeveen. Dat leek me ook veel veiliger, gezien de soms geprikkelde verhoudingen tussen de verschillende personen die zich met oud-Hoogeveen bezig hielden. Als lid van een nieuwe generatie werd mij nieuw onderzoek niet door iedereen in dank afgenomen. Maar ook voor het beeld van de geschiedenis van Hollandscheveld kon ik niet meer om de nieuwe feiten heen. Er was tussentijds sowieso al sprake van geprikkelde verhoudingen. Diverse cultuurdragers wilden niets weten van nieuwe visies. Men vroeg mij verhalen over het ontstaan van Hoogeveen te ondersteunen die aantoonbaar onjuist waren. Er was geen verschil tussen persoonlijke visie en

resultaten van onderzoek. Je had ‘gewoon’ een andere persoonlijke visie, ook zonder onderzoek, en die was net zo belangrijk. Dat speelt nog steeds. Dat is dodelijk voor gezond bronnenonderzoek, en werkt misleidend voor het publiek. Geschiedenis is geen democratie in die zin dat een groep kan beslissen over wat de bronnen moeten zeggen. Het gaat om het reconstrueren van ons verleden aan de hand van die bronnen zelf, niet omgekeerd. Het onderzoek ging dan ook gewoon door. In een nieuwe opzet.

EEN ORIËNTATIE

Twee botsende beelden, geschetst in voorgaande tekst:

1. Hoogeveen is niet gesticht in 1625 maar de plaats ontstond later. Er was geen sprake van een aankoop van 5000 morgen in 1625. Die 5000 morgen ontstonden door samenvoeging van diverse aankopen, waaronder die van de Meppense Venen. Daarmee gaat de geschiedenis van de veentransacties terug op een overdracht uit 1551. Het beeld van o.a. dr. Jacob Wattel.
2. Hoogeveen is gesticht in 1625 door Roelof van Echten. Dat deed hij door 5000 morgen veenland te kopen. Hij stichtte de Compagnie van de 5000 Morgen, hij groef de Hoogeveensche Vaart en bracht zo’n beetje alles op gang in Hoogeveen en omstreken wat van belang was, in goede harmonie met allen die deel uitmaakten van de Compagnie. Het beeld van o.a. Lammert Huizing, ondanks dat hij aangaf ook kennis te hebben van feiten die beeld 1 rechtvaardigden.

Was hier ‘slechts’ sprake van twee botsende visies van twee historici, die in 1975 toch samen een boek wisten te vullen, of speelde hier meer? Een van de onderdelen van het onderzoek dat op werd gezet was een historiografisch onderzoek. De geschiedenis van de geschiedschrijving van Hoogeveen^{vi}. Daaruit werd duidelijk dat de beide zo tegenstrijdige visies al eeuwenlang naar voren werden gebracht. Hoe ontstond het gebied van 5000 Morgen? We vinden van de volgende auteurs deze zich herhalende antwoorden.....

A. Samengesteld uit diverse venen	B. In één keer gekocht in 1625
Roelof van Echten I (1632)	
	Roelof van Echten II (1678)
Jan van Echten II (1745)	
C.E.Carsten (1791)	
	Jan van der Veen Azn. (1867)
	Anne Willem van Holthe tot Echten (1876)
	Rudolph Otto van Holthe tot Echten (1893)
	Albert ten Heuvel (1924)
	Harm Albertus Robaard (1925)
Albert ten Heuvel (1925) <i>definitieve visie</i>	Albert ten Heuvel (1925) <i>aanvankelijk</i>
	Portret Roelof van Echten
Jacob Wattel (1956 en 1975)	
	Lammert Huizing (1975)
Lambert Wimmenhove (1975)	
	Mr. Paul Brood (1980, 1983)
	Oorsprong en ontwikkeling (1983)
	Gedenkteken Roelof van Echten (2004)

We zien het goed: de wonderlijke situatie doet zich voor dat Roelof van Echten op het voor hem bedoelde gedenkteken uit 2004 zaken worden toegeschreven die dezelfde Roelof van Echten in 1632 ontkende. Op 12/22 januari 1632 schreef hij een uitvoerige brief^{vii}, met een overzicht van de situatie van dat moment en hoe die tot stand was gekomen. In zekere zin is dit dan ook het begin van de geschiedschrijving van Hoogeveen, omdat de brief het idee geeft geschiedenis te bevatten. Roelof maakt in de brief duidelijk dat hij in 1625 niets kocht, zoals zo vaak is geschreven, maar ruilde tegen tienden en het recht van afvaartdoor een nog te graven kanaal. Het totale gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen was volgens hem opgebouwd uit meerdere stukken veen. Hij had het over het gebied van de ruil uit 1625 én de Meppense Venen.

Van een plaats Hoogeveen is in die brief nog geen sprake. Dat kon ook niet, want de Hoogeveense Vaart was zelfs nog niet gegraven. Waar zou de plaats zijn bestaansrecht dan aan ontlene? Het wordt nog gekker als we alle belangrijke publikaties over de oudste geschiedenis van Hoogeveen analyseren en daarbij de vraag stellen wat ze zeggen over het stichten van de plaats Hoogeveen zelf. Er blijkt één persoon verantwoordelijk te zijn voor het beeld dat Hoogeveen werd gesticht in 1625. Een persoon die dat in het zelfde jaar herriep.....

Gesticht in 1625	Later gesticht	Geen informatie in studie	
	Roelof van Echten I (1632)		
	Roelof van Echten II (1678)		
		Johan van Echten (1745)	
	C.E.Carsten (1791)		
	Jan van der Veen Azn. (1867)		
		Anne Willem van Holthe tot Echten (1876)	
	Rudolph Otto van Holthe tot Echten (1893)		
Albert ten Heuvel (1924)			
		Harm Albertus Robaard (1925)	
	Albert ten Heuvel (1925)		
	Jacob Wattel (1956)		
	Lammert Huizing (1975)		
		Lambert Wimmenhove (1975)	
		Mr. Paul Brood (1980, 1983)	
		Oorsprong en ontwikkeling (1983)	
		Gedenkteken Roelof van Echten (2004)	

Alleen al op basis van voorgaande zal duidelijk zijn dat een onderzoek naar het ontstaan van Hoogeveen o.a. antwoorden zal moeten geven op de vragen hoe en wanneer de plaats is gesticht, wat de achtergronden waren van het veencomplex van de Compagnie van de 5000 Morgen en hoe het mogelijk was dat er zulke tegenstrijdige visies zolang hebben stand

gehouden, los nog van de vraag of ook maar één van die visies bestaansrecht heeft op basis van wat het archiefonderzoek naar voren zou brengen.

Een belangrijk deel van het onderzoek zou gaan bestaan uit het verzamelen van fotokopieën en digitale foto's van relevante archiefstukken. Het archief van de Compagnie van de 5000 Morgen en het Huis te Echten kende vele stukken die niet of nauwelijks onderzocht waren. In ieder geval bleek van dat onderzoek niets uit bestaande publicaties. Het Drents Archief, waar deze stukken bewaard worden, bleek echter nog veel meer waardevolle archieven te herbergen. Via de gedrukte inventarissen en later in het onderzoek via de gedigitaliseerde versies daarvan – inclusief die op internet – zijn de archieven doorzocht op relevante stukken. Drenthe viel onder de stadhouder van Friesland. Ook in Tresaor, het Fries Historisch en Letterkundig Centrum in Leeuwarden werd gezocht naar relevante informatie. De familie Bentinck kwam uit Overijssel, de lenen van het Huis te Ruinen vielen onder Overijssel en daar lag de turfmarkt van Zwartsluis. Vele dagen werden dan ook doorgebracht in het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle. Er werd getracht om ook de particuliere collectie van de 17^e eeuwse familie Bentinck in te zien, maar er bleek niet meer te zijn dan geïnventariseerd in Zwolle.

De belangrijkste participanten kwamen uit Leiden. In het Regionaal Archief van Leiden werd steun gevonden bij Cor de Graaf, archiefinspecteur en adjunctdirecteur van het Regionaal Archief van Leiden. Er werden vele uren in Leiden doorgebracht, waar net als op de andere plaatsen de digitale camera volop aan het werk was. Anders dan vroeger kon het materiaal daardoor in digitale vorm mee worden genomen en kon thuis rustig gelezen en nagedacht worden. De bibliotheek van de Universiteit Leiden bleek eveneens onverwachte teksten te bevatten, waaronder zelfs een onbekende brief van Roelof van Echten. Steun werd tevens ervaren aan Frouke I. Welling (uitgever, vertaler en publicist te Leiden), die in Leiden onderzoek voor me deed naar diverse families, genoemd onder de participanten van de Hollandse Compagnie.

Omdat Albert ten Heuvel in 1925 had gewerkt aan een boek over het ontstaan van Hoogeveen werd getracht in contact te komen met zijn nabestaanden. Dat duurde enige jaren. Aanvankelijk was er namelijk de mededeling dat er geen nabestaanden meer zouden zijn en zoeken dus geen zin had. Toen ik wel mensen vond was ik al gauw in gesprek met zijn schoondochter. Er bleek een particulier Ten Heuvel-archief te zijn met stukken die niet waren overgedragen aan het Drents Archief. Toen ik dat had ontdekt, en de mededeling deed dat ik naar de weduwe Ten Heuvel af zou reizen, kwam Lammert Huizing plotseling op de proppen met een opvallende mededeling. Hij bezat namelijk het enige nog bestaande exemplaar van een drukproef van het boek van Albert ten Heuvel uit 1925 en een verzameling aanvullende stukken van Ten Heuvels onderzoek. Daarin bleek een zelfde kaartje te zitten als me al ter hand was gesteld toen dr. Jacob Wattel mij aan het werk had gezet. Wattel moet ook dat archief gekend hebben. Tevens was me toen dus duidelijk dat Huizing en ik wel samen binnen een onderzoek stonden maar dat informatie pas werd gedeeld als er druk op kwam te staan. Tevens bleek al lezende dat veel van Huizings publicaties terug gingen op het onderzoek van Ten Heuvel.

Voorstelbaar is dat op deze manier een omvangrijke verzameling archiefstukken werden gekopieerd en gefotografeerd, om vervolgens gelezen, herlezen en gedetailleerd vergeleken te worden met verwante stukken. Zeker waar het ging om juridische procedures werd het een brei aan teksten, visies, meningen, tegenover elkaar staande partijen en tegenstrijdige informatie. Ik begrijp dan ook heel goed dat Lammert Huizing en dr. Jacob Wattel in 1975

niet tot de stap kwamen om dit allemaal te onderzoeken, hoewel ze ook toen al de belangrijkste juridische stukken tot hun beschikking hadden. De protocollen van de Etstoel zijn namelijk al vele jaren volledig ter inzage. Ik realiseerde mij echter ook dat deze juridische stukken een sleutel zouden vormen tot het totale onderzoek. De vraag wat er was gebeurd, wat waar was of wat niet waar was, was net als de vraag wie waar wel of niet eigenaar van was al in de 17^e eeuw uitgevochten. Tientallen processen waren er gevoerd tussen de Van Echten en de andere participanten. Om nu niet in de valkuil te stappen dat ik uit die grote massa van informatie weer hap-snap visies zou pakken werd besloten om het ruggegraat van het onderzoek te laten bestaan uit de informatie van de juridische stukken, waar dan vervolgens de teksten van de diverse notulenboeken (Hollandse Compagnie, Compagnie van de 5000 Morgen) aan gekoppeld zouden worden.

Voor mij was het duidelijk dat ik nog niet de kennis had om dit te doen. Ik was bij de start van het onderzoek dubbel 1^e graads afgestudeerd in de theologie, o.a. als kerkhistoricus op een onderzoek naar het begrafeniswezen in Hogeveen en omstreken. Er zou dus nog wat toegevoegd moeten worden. Een gesprek met advocaat Peter Hoogerwerf maakte me al gauw duidelijk hoe enkele grondprincipes van het Nederlandse recht in elkaar zaten. Mr. Paul Brood was voormalig Rijksarchivaris van Drenthe en momenteel werkzaam bij het Nationaal Archief in Den Haag. Ik kende hem nog uit de studiezaal, toen ik genealogisch onderzoek deed en hij zijn onderzoek deed naar het 17^e eeuwse recht, waar hij als geen ander in thuis is. Mr. Paul Brood bleek bereid om geheel vrijwilliger de supervisie op zich te nemen van mijn analyse van de 17^e eeuwse juridische procedures, de teksten van de Etstoel en de uitwerkingen daarvan aan de hand van de regels van het Landrecht van 1614. Voor er een tekst naar derden ging, werd deze naar hem gestuurd en al dan niet bijgestuurd, tot ik zover was dat mij de kneepjes van het 17^e eeuwse grondrecht in Drenthe duidelijk waren.

DE VRAGEN WAARMEE IK AAN HET WERK GING

Hoofdvraag: Wat zeggen ons de bronnen over het ontstaan van Hogeveen, de achtergronden van het gebied, en de veenkoloniale-, sociale- en religieuze ontwikkelingen in de 17^e eeuw?

De deelvragen (en de uiteindelijke indeling van het onderzoek):

Boek 0

Geschiedenis begint waar de archeologie eindigt. Wat zijn de belangrijkste archeologische vondsten in en rond het Hogeveen en wat zeggen die van het leven in hun dagen?

Boek 1

Wat weten we van het grondgebied van de oude gemeente Hogeveen in archeologische en landschappelijke zin? Wat waren de marken of andere personen of organisaties die eigendomsrechten konden doen gelden op het gebied en wat waren historische ontwikkelingen daarbij die we nu mede kunnen zien als historische ontwikkelingen uit de voorgeschiedenis van Hogeveen?

Boek 2

Wat weten we van de eerste veentransacties in de marke van Steenberg en Ten Arlo? Wat waren de achtergronden daarvan? Wie was Roelof van Echten en wat weten we van zijn handel en wandel als het ging om bezittingen van derden in de periode voor de stichting van

Hoogeveen? Is er reden om aan te nemen dat de stichting van Hoogeveen direct gekoppeld kan worden aan een veentransactie?

Boek 3

Wie stichtten de Compagnie van de 5000 Morgen, hoe kwam de Compagnie tot stand, wat waren de onderlinge verhoudingen tussen de participanten in de jaren 1631-1632, en waarom traden de Amsterdammers grotendeels weer uit?

Boek 4

Wat waren de ontwikkelingen in het Lageveen? Wat weten we van de Ossehaar, de kolonie die volgens getuigen gesticht werd door Roelof van Echten? Dit onderzoek bleek nodig te zijn om ontwikkelingen in het Hoogeveen van die in het Lageveen te kunnen scheiden.

Boek 5

Wat was de Hollandse Compagnie, wie waren de participanten, waarom scheidden ze zich af van de Compagnie van de 5000 Morgen, wat waren hun onderlinge relaties, en hoe verhielden de participanten zich met Roelof van Echten? Hoe lagen de verhoudingen tussen de Bentincks en Roelof van Echten?

Boek 6

Hoe kwamen de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen bij elkaar en welke processen waren er nodig voor er sprake kon zijn van een stabiele eenheid aan veenbezit, die niet meer werd geclaimd door andere (vermeende) eigenaren?

Boek 7

Welke organisatorische, landschappelijke en bedrijfsmatige ontwikkelingen kennen we van de ongedeelde Hollandse Compagnie en diens turfgraverij?

Boek 8

Hoe is het veenkoloniale dorp Hoogeveen ontstaan, wat weten we van de eerste bewoners, waar woonde men, waar woonde men en welke bevolkingsgegevens zijn er uit de beschikbare bronnen te filteren? Wat weten we van de 17^e eeuwse panden, voor zover die momenteel nog herkenbaar zijn?

Boek 9

Hoe ontwikkelde zich het kerkelijke leven van Hoogeveen in de 17^e eeuw? Hoe ontstond het fonds 'Ad Pios Usus'? Wat waren de verhoudingen tussen de Compagnie van de 5000 Morgen, de kerkelijke gemeente en de familie Van Echten? Wat weten we van de eerste predikanten en de eerste schoolmeesters?

Boek 10

Wat zijn de achtergronden van de tamboer? Wat is de relatie tot de kerk en andere organisaties geweest?

Boek 11

Welke organisatorische, landschappelijke en bedrijfsmatige ontwikkelingen kennen we van de Hollandse Compagnie en diens turfgraverij uit de hoogtijperiode (1643-1663)?

Boek 12

Wat vinden we in de bronnen van Hoogeveen en de directe omstreken tijdens de twee Münsterse oorlogen? Wat waren de gevolgen voor de bevolking van Hoogeveen en wat weten we van de wederopbouw?

Boek 13

Hoe ontstond de Hoogeveense Vaart, hoe functioneerde deze, en wat weten we van het beheer van deze vaart?

Boek 14

Wat weten we van de conflicten rondom de zuidgrens van Hoogeveen, de grens met Overijssel, wie speelde welke rol en hoe verliep het proces waarbij Hoogeveen delen verloor?

Boek 15 en Boek 16

Wat was de juridische status van de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen, welke conflicten ontstonden er rondom de Heerlijke rechten en wat is er te zeggen van de achtergronden daarvan?

Albert Metselaar
Huize 'Veldeling'
(in de voormalige Steenberger Weide)
18 januari 2009

-
- i. "Hoogeveen, Van Echtens Morgenland", dr. Jacob Wattel en Lammert Huizing (Knoop & Niemeijer 1975). In het vervolg in de noten alleen aangegeven met de titel.
 - ii. Onderzoek, tekst en uitgave zijn verzorgd door de auteur dezes. Albert Metselaar, Hoogeveen 1987.
 - iii. De tekst van deze publicatie werd in concept voorgelegd aan Lammert Huizing, met het verzoek erop te reageren. Tevens werden hem gerichte vragen gesteld over zaken waarover hij mogelijk opheldering kon geven. De reacties van Huizing zijn verwerkt als citaten, zonder nadere bronvermelding. Waar sprake is van "Lammert Huizing hierover" is er dus sprake van een geïntegreerd schriftelijk interview, afgenomen door de auteur dezes. Geheel in de vertrouwde sfeer van de contacten ging dit vaak in het Drents. Als zodanig zijn de reacties dan ook letterlijk overgenomen.
 - iv. "Hoogeveen, oorsprong en ontwikkeling 1625-1813", div. auteurs (Slingenberg, Hoogeveen 1983). Het boek wordt in het vervolg in de noten alleen aangegeven met de titel.
 - v. De tekst van deze publicatie werd in concept voorgelegd aan Lammert Huizing, met het verzoek erop te reageren. Tevens werden hem gerichte vragen gesteld over zaken waarover hij mogelijk opheldering kon geven. De reacties van Huizing zijn verwerkt als citaten, zonder nadere bronvermelding. Waar sprake is van "Lammert Huizing hierover" is er dus sprake van een geïntegreerd schriftelijk interview, afgenomen door de auteur dezes. Geheel in de vertrouwde sfeer van de contacten ging dit vaak in het Drents. Als zodanig zijn de reacties dan ook letterlijk overgenomen.
 - vi. Dit onderzoek komt terug in het laatste gedeelte van het totale onderzoek, deel 15. In deze tekst worden enkele conclusies al naar voren gehaald om aan te geven dat het gaat over een serieus probleem dat al eeuwen speelt.
 - vii. Archief Huize Echten no. 891, blz. xiiij e.v.